

САМООСВІТНЯ ДІЯЛЬНІСТЬ ПЕДАГОГА У СИСТЕМІ ПІСЛЯДИПЛОМНОЇ ОСВІТИ

Лідія Ніколенко, Марина Кирилук. Самообразовательная деятельность педагога в системе последиplomного образования.

Lidia Nikolenko, Maryna Kyryliuk. Self-Education Activity of Educator in the System of In-Service Education.

А Розкривається значення самоосвітньої діяльності педагога у системі післядипломної освіти. Представлені проблеми та особливості організації самоосвітньої діяльності: її зміст, методи, форми організації, чинники, що впливають на самоосвіту педагога як умову саморозвитку педагога.

А Раскрывается значение самообразовательной деятельности педагога в системе последиplomного образования. Представлены проблемы и особенности организации самообразовательной деятельности: её содержание, методы, формы организации, факторы, которые влияют на самообразование педагога как условие саморазвития педагога.

S The significance of teacher's self-education in the in-service education is shown. Problems and features of self-education organization including its content, methods, forms of organization, factors affecting the teacher self-education as condition of teacher self-development are presented.

Ключові слова: самостійність, самоосвіта педагога, самоосвітня діяльність, система післядипломної освіти.

Ключевые слова: самостоятельность, самообразование педагога, самообразовательная деятельность, система последиplomного образования.

Key words: independence, teacher's self-education, self-education activity, system of in-service education

Актуальність проблеми. Однією з тенденцій розвитку системи післядипломної педагогічної освіти є розширення самостійності фахівців, що передбачає самостійний пошук і засвоєння вчителем нової інформації; організацію діяльності, спрямованої на власний саморозвиток.

Державні реформування визначили одне з провідних завдань на сучасному етапі розвитку вітчизняної системи освіти – організацію самоосвітньої діяльності педагога. Самоосвіта педагога – необхідна умова ефективності педагогічної діяльності. Вона впливає на появу нових ідей, нових засобів осмислення себе і світу як джерела подальшого духовно-інтелектуального розвитку педагога.

Як справедливо вважав К.Д.Ушинський, учитель живе до тих пір, поки він вчиться, як тільки він перестає вчитися, у нім вмирає вчитель.

Це зумовлює чітку організацію самоосвітньої діяльності вчителів, що була б різноманітною за формами, мала б принципово нову мотивацію. Актуальність проблеми розвитку вчителів готовності до самостійної пізнавальної діяльності зумовлена також необхідністю забезпечення безперервної освіти та самоосвіти педагогів у між-атестаційний період.

Усе викликає необхідність продовжувати модернізацію системи післядипломної педагогічної освіти вчителів і зосередити увагу на міжатестаційному періоді, зокрема на особливостях самоосвітньої діяльності вчителів у цей період. Тому обрана тема є актуальною.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Самоосвіта – постійний і вагомий компонент процесу саморозвитку і самовдосконалення індивідуальності педагога і його професійного зростання. Проблема самоосвітньої та вдосконалення професійної діяльності педагогів знаходило широке

відображення в науковій літературі (О. Айзенберг, С. Вершловський, І. Зязюн, Н. Протасовою, Г. Серіков, В. Сластьонін, В. Сухомлинський і ін.).

Виклад основного матеріалу. Проблема розвитку самоосвітньої діяльності вчителів має важливе значення, оскільки така діяльність виступає засобом пізнання й розвитку інтелектуальних і професійних можливостей особистості, актуалізує педагогічний потенціал і сприяє формуванню фахівця відповідно до вимог інформаційного суспільства, формує уявлення про самоосвітню діяльність як особистісну та суспільну цінність, і в той же час як одну з найважливіших цілей у всіх сферах діяльності.

Самоосвітня діяльність може бути представлена як система знань, що включає такі основні компоненти:

– освітній – знання, виражені в поняттях або образах, сприйнятті і уявленнях – включає навчальну, виховну і розвивальну цілі, оперування вміннями та методичними прийомами і технологіями за спеціальністю вчителя.

– науково-методичний – аналіз наукових досліджень, вивчення методик і технологій, передового педагогічного зарубіжного, вітчизняного досвіду та власного досвіду професійної діяльності.

– науково-дослідний – оволодіння новими знаннями, способами вирішення педагогічних завдань, інноваційними технологіями, створення власних методів і способів професійно-творчої самоосвітньої діяльності.

С. Змеєв наголошує, що головною особливістю навчання педагогів є всезростаюча роль особистості в організації свого учіння. Педагог володіє достатнім рівнем самосвідомості, життєвим досвідом, розуміння мети навчання і шляхів реалізації набутих знань, достатнім рівнем відповідальності для того, щоб активно і реально

брати участь у діагностиці своїх освітніх потреб, у плануванні, створенні сприятливих умов для навчання, реалізації, оцінювання і корекції навчального процесу, а також здійснювати самостійну навчальну діяльність [2, с. 77].

Сучасні тенденції розвитку самоосвіти зумовили нові підходи в організації діяльності інститутів післядипломної педагогічної освіти, які мають діяти не тільки як освітні осередки, а й виступати провідними інститутами розвитку й саморозвитку педагогів.

Таким чином, одним із найважливіших завдань сучасної післядипломної освіти стає виробництво компетентних людей – таких людей, які були б здатні застосовувати свої знання в умовах, що змінюються, і чия основна компетенція полягала б в умінні включитися в постійне самонавчання впродовж усього свого життя [5].

Нині ми знаходимося в центрі цивілізаційної еволюції, яка з промислової перетворюється на інформаційну. Стрімкий розвиток інформаційних технологій дає можливість ліквідувати часові та просторові обмеження, що пов'язані з доступом до інформації. Створення, оброблення, накопичення та переказ інформації стали істотним предметом діяльності для педагогів.

Суспільство перетворюється на інформаційне тоді, коли рівень його розвитку та складності суспільних та економічних процесів вимагають використання новітніх методів накопичення, оброблення, переказу та застосування величезної кількості інформації. Усе це призводить до того, що інформація набирає дедалі більшого значення в педагогічній діяльності і виступає як головний фактор самоосвіти педагога. Перед нами стоїть неминучий вибір: або навчитися черпати з нових можливостей і сприяти їх застосуванню або ігнорувати їх, гальмуючи свій власний розвиток.

Стимульоване суспільними потребами зростання індивідуальних можливостей педагогів, детермінує віднайдення ними механізмів самоосвіти, саморозвитку. А.І. Кочетов вважає, що саморозвиток містить три компоненти: активне осмислення себе та навколишнього світу, зорієнтована діяльність і пов'язана з нею здатність до саморегуляції поведінки залежно від обставин, потреба у розвитку. Усі зазначені компоненти належать до внутрішніх передумов саморозвитку. Усвідомлена потреба в розвитку створює підставу для потреби у самовихованні.

Розвиток самоосвітньої діяльності педагогів має надважливе значення, оскільки така діяльність виступає засобом пізнання й розвитку інтелектуальних і професійних можливостей особистості, актуалізує педагогічний потенціал і сприяє формуванню фахівця відповідно до вимог інформаційного суспільства, формує уявлення про самоосвітню діяльність як про особистісну та суспільну цінність, і в той же час як про одну з найважливіших цілей у педагогічній сфері діяльності.

Важливо, щоб інститути стимулювали потребу у набутті знань для роботи, готовність самостійно здобувати інформацію, структурувати її і передавати іншим. Таку готовність І. Зязюн визначив «як складне інтегративне особистісне утворення, активно-діяльнісний стан із мобілізацією духовних і фізичних сил для виконання поставленого професійно-педагогічного завдання» [1, с. 7].

Отже, можна стверджувати, що перед системою післядипломної педагогічної освіти поставлена мета: продовжувати модернізацію системи післядипломної педагогічної освіти педагогів і зосередити увагу на міжкурсовому періоді, зокрема на особливостях самоосвітньої діяльності у цей період; розширити самостійність педагога, що передбачає самостійний пошук і засвоєння ним нової інформації; створити сприятливі умови для організації самоосвітньої діяльності, різноманітної за формами і з принципово новою мотивацією, спрямованою на професійний і власний саморозвиток.

У сучасній дидактиці самоосвіта визначається як самостійне здобуття знань, умінь, навичок поза навчальним закладом. У наукових працях цей термін характеризується як постійна діяльність педагога, спрямована на розширення й поглиблення знань і вмінь, підвищення рівня предметної підготовки, постійне вдосконалення своєї професійної діяльності з акцентом на саморозвиток.

Звідси випливає завдання інститутів післядипломної освіти – забезпечити умови становлення та розвитку системи самоосвіти, спрямованої на розвиток особистісно і соціально значущих рис особистості педагога, його професійних компетенцій. Зміст самоосвіти педагогів знаходить відображення: у набутті навичок самостійної роботи з різними джерелами знань і довідково-бібліографічним матеріалом; в умінні співставляти факти, події, аналізувати, узагальнювати, давати оцінку проблемам на основі вивченого матеріалу і його співставлення з власним досвідом педагогічної діяльності; в умінні самостійно підготувати творчу роботу, проект, описати власний досвід; у застосуванні набутих знань і вмінь у своїй професійній і громадській діяльності; у пізнанні самого себе та саморозвитку.

Проблеми розвитку самоосвітньої діяльності педагогів післядипломної освіти мають носити, на нашу думку, особистісно-розвивальний характер та бути спрямованими на: збагачення знань, умінь, навичок, пов'язаних із віковою, педагогічною, соціальною психологією, створення адекватного образу «Я – педагог»; підвищення впевненості педагогів у своїх можливостях; формування індивідуального стилю діяльності, опанування навичок самодіагностики й уміння визначити емоційно-ціннісне ставлення до педагогічної професії; опанування навичок комунікативної культури і психопедагогічної техніки.

Суть самоосвітньої діяльності в різних її фор-

мах виявляється в одному – мобілізації власних зусиль, дій, спрямованих на оволодіння інформацією про самоспостереження, самопізнання, саморегуляцію. Педагоги мають володіти не лише методикою самоосвітньої діяльності, а й мати сформовану мотивацію до саморозвитку. Мотиви самоосвітньої діяльності можуть бути різними: підвищити кваліфікацію, опанувати новими формами професійної діяльності, задовольнити потреби в педагогічній сфері професійної діяльності, розв'язати особисту проблему, самовдосконалитися.

Як відомо, чинниками, що стимулюють самоосвітню діяльність педагога, є шкільна методична робота; навчання на курсах; приклад і вплив колег; організація праці в школі; увага до цієї проблеми керівників; довіра; новизна діяльності; умови роботи; заняття самоосвітою; інтерес до роботи; зростаюча відповідальність; можливість отримати визнання в колективі.

Чинники, що перешкоджають саморозвитку педагогів: власна інерція; розчарування внаслідок попередніх невдач; відсутність підтримки і допомоги з боку керівників; ворожість оточуючих (заздрощі, ревності), що погано сприймають ваші зміни і тяжіння до нового; неадекватний зворотній зв'язок з членами колективу і керівниками, тобто відсутність об'єктивної інформації про себе; стан здоров'я; недостатня кількість часу; обмежені ресурси, скрутні життєві обставини.

Кожна особистість має внутрішній потенціал для саморозвитку і самовдосконалення. Психолог Е. Еріксон звернув увагу на те, що існування людини залежить від трьох процесів організації, які доповнюють один одного. Це – біологічні процеси організації живих систем; психічні процеси, що організують індивідуальний досвід особистості; суспільні процеси культурної організації зв'язаних між собою людей.

Організатори самоосвіти повинні мати виразне уявлення, що самовдосконалення – глибоко інтимний, особливий процес, який не терпить шаблонів, стереотипів, жорстких рамок і директивних вказівок. Відомий філософ Гегель писав: «Людина насамперед повинна виконати себе». Це означає – реалізувати себе, свою унікальну індивідуальність, своє уявлення про природу і суспільство, про Бога і людину.

Систематизації самоосвітньої роботи, створенню атмосфери колективного пошуку і творчості, формуванню та розповсюдженню передового педагогічного досвіду, включеності кожного в дослідну діяльність, роботу з самовдосконалення сприяє організація діяльності педагогічного колективу з розроблення єдиної методичної теми. Єдина методична тема затверджується на педагогічній раді, і робота з неї може здійснюватися протягом 3–5 років, при цьому на кожен рік тема може конкретизуватися. Кожному педагогу пропонується визначити один із аспектів пробле-

ми (підпроблем) для власної розробки. У зв'язку з цим необхідно познайомити педагогів із організацією й методами педагогічного дослідження, продумати підготовку та проведення колективного дослідження з обраної теми. Вибір педагогом проблеми для розробки в рамках єдиної методичної теми може бути пов'язаний із написанням творчої роботи.

Індивідуально зорієнтований підхід передбачає використання індивідуальних форм підвищення професіоналізму педагогів: консультування з фахівцями, досвідченими педагогами, наставництво, стажування у школах у висококваліфікованих фахівців, підготовка, проведення й аналіз відкритих заходів.

Необхідно продумати стимулювання самоосвіти вчителів, участь їх в інноваційній діяльності, підвищити престиж творчо працюючих учителів. Цьому можуть сприяти присвоєння звань, конкурси, доплати, виділення премій за кращі публікації, методичний матеріал, представлений у методичний кабінет, виступ на конференції, відкриті заходи.

Важливим стимулюючим засобом для творчості та зростання професіоналізму педагогічних колективів можуть стати щорічні творчі звіти установ. Необхідно ширше використовувати творчі звіти методоб'єднань, проблемних груп, кращих педагогів, результати та оцінку діяльності яких доцільно вивчати.

Технологія роботи керівника навчального закладу з означеної проблеми передбачає:

1. Системний аналіз й оцінку професійно-педагогічної взаємодії учителя та його утруднень.
2. Проблемний аналіз ефективності стимулюючої діяльності керівника закладу освіти, методиста й виокремлення проблеми, причин, що її знижують.
3. Постановку цілей і формування концепції стимулювання.
4. Вибір стратегій і стимулів, відповідних змісту професійно-творчої діяльності вчителя та його індивідуальним особливостям.
5. Конкретизацію очікуваного результату на даному етапі стимулювання відповідно до критеріїв діагностики рівнів мотивації творчого саморозвитку вчителя.
6. Фіксацію вихідного рівня об'єкта стимулювання та складання плану творчого саморозвитку.
7. Організацію виконання програми, забезпечення необхідних умов для її реалізації.
8. Відстеження результатів процесів.
9. Аналіз ефектності стимулювання, порівняння досягнутого рівня з початковим.
10. **Висновки та перспективи подальших досліджень.**

До загальних завдань саморозвитку належать: досягнення згоди із самим собою; досягнення гармонії з оточуючими; усунення негативних і формування корисних звичок; формування та

корекція власних потреб; розвиток професійних здібностей.

Умови ефективного розвитку і саморозвитку: усвідомлення мети саморозвитку; наявність відповідного рівня інтелекту; правильно сформована мотивація до саморозвитку; вміння здійснювати об'єктивне оцінювання власних позитивних і негативних рис; розвинене логічне мислення, за допомогою якого здійснюється аналіз своїх вчинків; наявність вольових якостей, уміння керувати собою, добиватися поставленої цілі; сформований етичний ідеал, який спонукає до наслідування; розвинені комунікативні вміння; опір на позитивні емоції; переживання позитивного мислення; змагання зі самим собою; необхідність підведення підсумків саморозвитку, щоб відзначити навіть найменші успіхи й окреслити шляхи подальшого самовдосконалення.

Напрями усвідомленого саморозвитку педагога можуть бути такими: розвиток моральних і емоційно-вольових рис і якостей; фізичне загартування і зміцнення свого здоров'я; розвиток навичок планування своїх справ; вдосконаленню стилю спілкування.

У процесі самопізнання формується самосвідомість (Я – концепція), усвідомлення людиною себе як особистості (індивідуальності), своїх фізичних і розумових здібностей, вчинків і дій, інших мотивів і мети, свого ставлення до зовнішнього світу, інших людей і самого себе. Надзвичайну роль у саморозвитку відіграє самосвідомість педагога. Компонентами самосвідомості виступають: когнітивний (розуміння своїх якостей, здібностей, зовнішності, соціальної значущості); емоційний (самоповага, самолюбство); оціночно-вольовий (прагнення підвищити самооцінку, завоювати повагу).

Основними методами саморозвитку, самопізнання є: самоспостереження (самоопитування, згадування, самоанкетування, самотестування), порівняння, зіставлення самокритика (самооцінювання); самоаналіз; самоспілкування. Прийоми самопізнання: ведення щоденника, психолого-педагогічна діагностика, бесіди з оточуючими людьми та близькими.

Наголошуємо, що рефлексія – це роздуми, спостереження, самопізнання, осмислення педагогом власних вчинків, дій та їх закономірностей.

Процес самоосвіти, пізнання і самопізнання у педагогів має у своїй основі співучасть двох рефлексій: рефлексія свідомості є моральним обґрунтуванням пізнавальної діяльності, прагнення до істини, оперування категоріями добра і зла, визначення своєї позиції в залежності від обраних ціннісних орієнтирів; рефлексія мислення дає можливість вносити корективи в навчальну діяльність, аналізувати способи та результати своїх дій, визначати обсяги цієї діяльності, виробляє критичне до неї ставлення.

Висновки. Отже, можна дійти висновку, що управління процесом саморозвитку педагога – це цілеспрямована робота, що є наслідком глибокого вивчення аналізу компетентності педагога, його потреб, мотиваційної сфери, здатності до саморозвитку факторів, які сприяють і перешкоджають саморозвитку загалом, постійний моніторинг діяльності педагогічного колективу. Такий підхід до організації самоосвітньої діяльності, саморозвитку поєднується з ідеєю людиноцентризму – практичним світоглядним орієнтиром, філософією творення людини. В ньому переноситься акцент на врахування і формування індивідуальних рис педагога, потребу і здатність керувати своїм професійним саморозвитком. Даний підхід доводить, що багато чого залежить від власних зусиль, власної активності і виводить на перше місце в самоосвіті педагога його цінності, його особисту свободу і вміння керувати саморозвитком, прогнозувати і контролювати своє життя. Саморозвиток, самовиховання, самореалізація як усвідомлені процеси, можливі тільки за тієї умови, коли педагог має відповідні знання про себе, вміння, навички здійснювати саморегулювання, самоаналіз. Педагог, який здатен себе формувати, легше долає труднощі як професійного, так і особистісного характеру.

Література

1. Зязюн І. Світоглядний аспект атестації вчителя до умов освітнього життєвого середовища / І. Зязюн // Професійна адаптація молодого вчителя в умовах змін ціннісної парадигми суспільства: матеріали Всеукраїнської науково-практичної конференції. – К.: Київський університет імені Бориса Грінченка, 2010. – С. 7–12.
2. Змеев І. Образование взрослых и андрагогика в России: воспитание. Проблемы и перспективы развития / И. Змеев // Педагогика. – 2009. – №7. – С. 32–39.
3. Оржеховська В. М. Посібник з самовиховання / В. М. Оржеховська, Т. В. Хілько, С. В. Кириленко. – К., 1996.
4. Ровинський Р. Самоорганизация как фактор направленного саморазвития / Р. Ровинський // Вопросы философии. – №5. – С. 67–77.
5. Сорочан Т. М. Підготовка керівників шкіл до управлінської діяльності: теорія та практика: монографія / Т. М. Сорочан. – Луганськ: Знання, 2005. – 384 с.
6. Сухомлинський В. О. Вибрані твори в 5-ти т. / В. О. Сухомлинський, Т. 5 – Виховання і самовиховання. – К., 1997.